

Key words: The Brussels Agreement, discourse analysis, election campaign, media.

UDK 316.662(=214.58)(497.11)
UDK 004.738.5:316.774(497.11)

Andrej Kubiček,

Filozofski fakultet u Beogradu, student doktorskih studija sociologije

RASIZAM PREMA ROMIMA NA INFORMATIVNIM INTERNET PORTALIMA

SAŽETAK

Članak se bavi oblicima rasijalizacije Roma u Srbiji, koji su novi na dva načina. Prvo, nova su sredstva – informativni Internet portali – koji imaju funkciju uobičajenih medija, ali na kojima se artikulišu nelegitimni stavovi poput rasizma. Drugo, novi su konteksti kroz koje se rasijalizacija interpretira. To više nije svakodnevni život

(tobožnja prošnja, prevare, krađe, buka i nametljivost), već se netrpeljivost prema Romima iskazuje kao deo zavere zapada ili Jevreja, izdaje domaće vlasti ili sukoba dugog trajanja sa islamskim svetom ili nešto kraćeg, sa Hrvatima.

Ključne reči: Romi, informativni Internet portali, rasizam, anticiganizam, analiza diskursa.

Zbog čega proučavati rasizam prema Romima?

Iako se rasizam obično svodi na nečiji stav, ova društvena praksa je daleko bogatija u svojim pojavnim oblicima. Kategorizacija ljudi prema njihovom (stvarnom ili tobožnjem) fizičkom izgledu i negativan stav je samo jedan od njih. Rasizam može da podrazumeva i diskriminaciju, segregaciju, getoizaciju kao i razne vidove nasilja (Wacquant 1997: 230). Ovde treba uključiti i otvorenu ili prikrivenu ekonomsku eksploataciju koja vrlo često čini temeljnu logiku ove ideologije. Nisu, naravno, svi pobrojani vidovi rasizma uvek prisutni u datom istorijskom momentu, već se oni kombinuju stvarajući različite pojavne oblike.

Suštinski za razumevanje rasizma je postaviti pitanje – šta ovu ideologiju čini posebnom i različitom od drugih ksenofobnih ubeđenja: nacionalizma ili verske isključivosti? Za razliku od etničkih grupa i nacija, kao i verskih zajednica, koje nastaju prvenstveno iznutra da bi tek kasnije eventualno postale predmet mržnje neke druge skupine ljudi, „rasna” pripadnost se po pravilu nameće spolja. Poljak može biti omrznut kod Nemaca i Rusa ili omiljen kod Francuza, ali ni prvi ni drugi ni treći nisu osmislili poljsku etničku grupu, već ona postoji nezavisno od vrednosnog odnosa prema njoj. Sa druge strane, niko ne bira da bude „crnac” i da robuje na plantaži, niti se ponosi time, nego tu ulogu na silu nameću trgovci robljem i planatažeri. „Rasa” je izmišljena da bi se potčinjen položaj jedne grupe ljudi opravdao¹¹², i taj proces se naziva rasijalizacija.

Odnos rase i etničke grupe u stvarnosti je mnogo dinamičniji i složeniji, a primer Roma je jedinstven i posebno zanimljiv. Naime, za razliku od Jevreja koji su primer (proto)etničke grupe koja je rasijalizovana, Romi su kao „cigani” trpeli rasizam vekovima da bi tek skoro, 1971. godine počeli da se etnizuju pod novim imenom. Cilj ovog rada je da utvrdi na koji način se romski narod iznova rasijalizuje („re-ciganizuje”) u medijima. Zbog toga će rasistički stavovi biti u centru pažnje, i pored ograde sa početka da je rasizam daleko složenija pojava. Za razliku od članka u prošlom zborniku (Kubiček 2014) čija je tema bila banalini rasizam kao refleksiju

¹¹² Izneta argumentacija je na tragu Benedikta Andersona (Anderson, 1998).

duboko uvreženih stereotipija o Romima, ovde će pažnja biti posvećena krajnjem rasizmu. Njega je, naravno, teško pronaći u *mainstream* medijima, dok sajтови opskurnih krajnje desnih¹¹³ organizacija njima vrve. Ipak, negde na pola puta između najčitanijih novina i ovakvih Internet stranica, postoji jedan neistražen, a vrlo važan prostor. Radi se o Internet portalima koji sa jedne strane podsećaju na legitimne medije što se tiče izgleda i forme, ali sa druge strane su sadržajem vrlo bliski društveno neprihvatljivim stranicama krajnje desne provinijencije. Zato alternativni mediji poput *Vaseljenske TV*, *Srbin.info*, *Vidovdana*, *Srpskog kulturnog kluba*, *Magacina*, *Crvenih Beretki* imaju mogućnost da reprodukuju rasistički diskurs koji sadrži nove predstave, a koje su često uslovljene opštijim ideološkim usmerenjima, ili i same čine deo okvira za sagledavanje konkretnih pojava, bilo da su one aktuelne, bilo da su istorijske. Takvi diskurzivni sadržaji nisu normalizovani i društveno prihvaćeni, zbog čega spadaju u domen krajnjeg rasizma. Posebno je zanimljivo da u njima Romi više nisu fiktivno smešteni u svakodnevicu u kojoj prose, krađu i galame, već postaju deo političkih zbivanja, najčešće kroz različite teorije zavere. Ipak, šire prihvaćena imaginarna slika o Romima duboko uslovljava ovakve političke upotrebe, jer je pamfletista poput čarobnjaka koji priziva demone da bi njima zapovedao, ali nikada ne ostvaruje potpunu kontrolu na njima, pošto su oni znatno moćniji od njega.

Diskurs informativnih portala kao predmet analize

Tekstovi na desnim informativnim portalima svrstavaju se u dve grupe. Prvu čine prenete vesti iz legitimnih medija (agencija ili listova) u kojima je promenjen naslov ili ubačena po koja reč koja suštinski menja ton teksta¹¹⁴. Ovaj vid delovanja treba zapaziti, ali on ne pruža dovoljno materijala za analizu. U drugu grupu spadaju nešto duži originalni tekstovi u formi kolumne koji su po pravilu potpisani punim imenom i prezimenom autora. Izostaje povezanost sa ikakvom organizacijom ili interesnom grupom, što dodatno ojačava oreol autora kao pripadnika „slobodnolebdeće inteligencije”.

¹¹³ Pojam desnice se ovde koristi kao metaideološka odrednica koja uključuje pozicije koje zagovaraju temeljnu nejednakost među ljudima, bilo da je osnov za nju imovinsko stanje, nacionalna ili verska pripadnost, „rasa” itd.

¹¹⁴ Skori primer na *Vaseljenskoj TV* je prenošenje vesti iz *Večernjih novosti* o ubistvu devojičice, uz dodat naslov koji ne postoji u originalu: „Malu Ivanu krvnički ubio Ciganin”. Osim toga, među ključne reči za pretragu dodaje se tag „Cigani”. Etnička pripadnost ubice se uopšte ne pominje ni u jednim zvaničnim novinama, što zaslužuje pohvalu. Izvor: <http://www.vaseljenska.com/vesti/ovo-je-darko-kostic-koji-je-silovao-pa-motikom-ubio-cetnaestogodisnju-ivanu-podrascic/>, sajt posećen 5. 10. 2014.

Razlika Interneta u odnosu na druge („klasične”) medije je i ta što publika, primaoci poruka, imaju daleko aktivniju ulogu, iako ni čitaoci štampanih novina i gledaoci televizije nisu pasivni posmatrači, već delatnici koji biraju novinski list ili kanal, i interpretiraju sadržaj na različite načine. Uloga publike je još važnija nakon pojave tzv. *web 2.0* Internet aplikacija koje su omogućile nastanak društvenih mreža na kojima korisnici mogu da dele različite tekstove i iznose sud o njima. Naravno, i sadržaji tradicionalnih medija se mogu širiti, ali je ovaj aspekt od suštinskog značaja za Internet (Daniels 2009), na kom je količina informacija praktički beskrajna, izbor makar naizgled slobodan, a često jedini način da se do konkretnog sadržaja dođe je upravo da „neko” – privatno lice („prijatelj” ili „pratilac”) ili urednik neke stranice – ponudi adresu na kojoj se on nalazi. Ukratko rečeno, posetioci Interneta mogu nabasati na rasistički sadržaj i zainteresovati se za njega ukoliko je diskurs dovoljno ubedljivo iznet i stilski uobličen, čak i onda kada svesno ne tragaju za njim na sajtovima krajnje desnih organizacija.

Vremenski okvir koji je pokriven analizom obuhvata poslednjih nekoliko godina, koliko su informativni Internet portali prisutni. Posebno će biti analizirano nekoliko tekstova Vesne Veizović, Jovana Tadića i Ivone Živković na *Vaseljenskoj TV* koji su izazvali veliku pažnju, o čemu svedoči njihovo često preuzimanje na različitim sajtovima i društvenim mrežama. Analiza diskursa je svakako najpogodniji metod za proučavanje ovako specifičnog korpusa podataka, jer omogućava njegovu kvalitativnu obradu. Težište, međutim, neće biti stavljeno na suptilne strategije ili jezičke konstrukcije, jer se očekuje dosta podataka već na morfološkom i semantičkom nivou. Da bi se izbeglo prepričavanje tekstova, što je uvek rizik kod analize diskursa, izlaganje će biti tematsko, to jest pokušaće da mapira najizraženije *topose*, kao i njihove finije osobine.

Stranci i varvari

*„Kao prvo, nije li 500-1000 godina
duga zajednička istorija Cigana i čitavog
niza evropskih naroda sasvim dovoljan
period da se se Cigani asimiluju i u*

biološkom ali pre svega u kulturnom smislu? Rimskom carstvu manje je trebalo da trajno izmeni varvarska plemena i civilizuje ih do nivoa danas najrazvijenijih naroda Evrope”,

(Belo) pranje istorije Cigana, dr Jovan Tadić, *Vaseljenska TV*, tekst postavljen 9. januara 2014. godine

Opšte mesto banalnog anticiganizma, da su Romi etnička grupa koja se teško integriše, ovde je interpretirano u jednom širem istorijskom kontekstu. Sa tim ciljem je upotrebljena komparacija i (manjkava) istorijska analogija, a uočeni potez svedoči i o pozitivnoj predstavi sopstvene grupe, „Nas”, kao civilizovane i napredne. Romi su neophodan detalj u ovoj slici, jer da bi neko bio civilizovan, taj mora to da pokaže civilizujući druge. Ako se ovaj proces ne odvija, ukoliko se svi proglašavaju jednako razvijenim i civilizovanim, onda pomenuti epitet više nikome ne pripada, i postaje irelevantan: nema civilizacije bez divljaka! Zanimljivo je da se sopstveni narod predstavlja kao deo „najrazvijenijih naroda Evrope” koji postoje najmanje 500 do 1000 godina, iako pojam Evrope nije nastao ni mnogo posle ovog razdoblja. Nama, „Evropljanima”, pripisuje se inherentna civilizovanost, i pored toga što bi „naš” predak iz pomenutog razdoblja, zalutavši u savremenost, verovatno izazvao gađenje i završio u zatvoru. Sa druge strane, Romi su predstavljeni ne samo kao „narod bez istorije”, već i kao pasivni činilac od koga se očekuje da se asimiluje, čime je iskazana poželjna vizija društva.

Nije jasno da li je potpisani Jovan Tadić doktor istorijskih ili bioloških nauka, naročito nakon sledećeg pasusa:

„Tokom evolucije živa bića su razvila dve različite strategije razmnožavanja. Nazovimo ih načas strategijom kvantiteta i strategijom kvaliteta. Po prvoj, zastupljenijoj strategiji, koju recimo masovno koriste bakterije i ostali mikroorganizmi, evolutivno niža bića ali i neki kičmenjaci, recimo vodozemci, ribe i poneki sisari i ptice, npr. zečevi i divlje svinje, relativno malo pažnje se posvećuje osposobljavanju brojnog podmladka za preživljavanje, podmladak relativno brzo

polno sazreva, ima visok mortalitet ali ga uvek kompenzuje brojnošću a kao ultimativni cilj egzistencije se postavlja samo dalje razmnožavanje (ibid.)”.

Početni optimizam da se radilo o stručnjaku za biologiju koji loše poznaje i koristi istorijske podatke je splasnuo. Naime, iako pledira na egzaktne teorije prirodne nauke, autor je pokazao da mu ni ova oblast saznanja ne ide od ruke. Dakako, ne mogu biljke i životinje da razviju strategiju ni u čemu, pa ni u razmnožavanju, jer ne poseduju kognitivne sposobnosti za tako nešto, a ni mogućnosti da prenesu stareški plan na potomstvo. Samo ljudi mogu da racionalno sagledavaju odnos cilja i sredstva u apstraktnim poljima kao što je populaciona politika, te je stoga navedeni pasus metaforičan. Kao u basni, „niži” oblici života personifikuju Rome, dok „viši” oslikavaju ideal srednjoklasne porodice koja ima jedno ili dvoje dece u čije se školovanje darežljivo ulaže. Ovakav diskurs nije nov, zapravo se sreće još u 19. veku u delima Roberta Maltusa i Ćezarea Lobroza. Nije ni čudo što autor ne navodi prethodnike, pošto verovatno i nije svestan veze svog teksta sa građanskim rasizom od pre skoro dva veka. Lombrozo je mnoge kategorije stanovništva, uključujući tu ne samo Rome, već i sve siromašne slojeve, smataro biološki različitim potomcima „divljih rasa” koji su zalutali u civilizaciju. Visok natalitet je samo jedna od osobina koje je italijanski kriminolog pripisivao transistorijskoj – samim tim i ideološkoj – kategoriji „divljaka”. Kod Jovana Tadića ovaj pojam ne prelazi samo granice različitih epoha, nego i vrsta!

Diskurs o Romima kao varvarima i divljacima dobija nove sadržaje u opisu poželjnog političkog delovanja, koje bez sumnje spada u ranije pomenuto „civilizovanje”:

„Cigani se, kao i svi drugi građani, ni manje ni više, moraju milom ili silom odmah i bez odlaganja uvesti u pravni poredak naše zemlje. Sve drugo samo izaziva gnev lojalnih građana koji se, kako nas to istorija uči, može preko noći prelitati na ulice i u jednom masovnom linču proizvesti mnogo dramatičnije posledice po same Cigane. Izgleda da svi mi treba da radimo umesto Cigana i da i omogućimo da jedu, piju, stanuju, greju se i nekontrolisano razmnožavaju na naš račun samo zato što su Cigani (ibid.)”

Poruka je jednostavna, ali je diskurzivna staregija legitimacije vredna opisa. Rečenica započinje svojevrsnim „jezičkim osiguračem“: ističe se da prema Romima treba postupati ravnopravno, pa se to i naglašava („ni manje ni više“). Odmah u nastavku započinje gradacija tako što se prvo koristi floskula „milom ili silom“, koja naravno naglašava drugo sredstvo, jer da je moguća delotvorna upotreba prvog, ne bi se ova dilema ni pominjala. Nastavak ove legitimacije nasilja je snažniji u smislu da se opravdava neminovna i „istorijski ozakonjena“ agresija „Nas (lojalnih građana)“ i to na vrlo slikovit način, što ukazuje da je autoru drag ovakav scenario. Ipak, glavna diskurzivna strategija ovde je optuživanje (eventualne) žrtve, ali i vlasti, pošto niko od njih nije ništa preduzeo da se ova grupa asimiluje/„civilizuje“. Opis varvara poprima i bestijalni karakter, jer su potrebe Roma svedene na голу egzistenciju, sa posebnim naglaskom na „nekontrolisano razmnožavanje“. O tome šta je suprotan proces asimilaciji može se pročitati u tekstu Ivone Živković *Velika ciganska tajna: zašto Cigani moraju da budu Romi?*:

„Naravno, ovde je očito u pitanju perfidna prevara, jer nametnuta inkluzija po zamisli nalogodavaca nema za cilj cigansku asimilaciju, već isključivo razvodnjavanje etničke homogenosti srpske zajednice. Prosto stavljanje (etničkih) klipova u točkove“

Autorka teksta ili ne razume razliku između asimilacije i integracije (manje verovatno), ili namerno pokušava da predstavi inkluzivne mere kao program asimilacije Roma, da bi istovremeno mogla da kritikuje i više protivnika istovremeno. Mnogo je zanimljiviji metaforičan opis slabljenja sopstvene grupe. Romi su opisani kao element koji treba da, „perfidnom prevaram“, razjedini Srbe i osujeti većinski narod. Društveni problem položaja jedne grupe ljudi je ovde politizovan, a unutrašnje političko pitanje dobija širi značaj, jer kako će oslabljena („razvodnjena“ i sa „klipovima u točkovima“) zajednica da se takmiči sa drugim narodima?

Sličan diskurs koristi i Vesna Veizović u tekstu *Ciganistan*¹¹⁵, opisujući Rome kao „narod čiji priliv je maltene nezaustavljiv“, dakle kao preteće strance. Metaforično prikazivanje stranaca kao prirodne nepogode (bujice, plime, poplave itd.) česta je i u zemljama EU, ipak, u *Ciganistanu* se može naići i na lokalne varijacije u diskursu, kada se pita: „Pa čija je ovo država u kojoj svi imaju više prava od nas Srba?“. Istini za volju, autorka u ovome jeste na tragu početka preambule Ustava Republike Srbije, ali izostavlja njen drugi deo „i svih građana koji u

¹¹⁵ Vredno je zapaziti orijentalizaciju Roma, jer „istočnjački narodi“ žive u „-stanovima“. Ni ovaj diskurzivni potez nije nov, poznato je da su u Južnoafričkoj republici posebne teritorijalne jedinice namenjene crncima bile nazivane „Bantustanima“.

njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima”. Osim što se jasno povlači razlika između „Nas” (Srba) i „Njih” (svih ostalih, a u prvom redu Roma), ističe se pravo Roma na „besplatno” školovanje i druge pogodnosti, ali se izostavlja da se pomene da pripadnici ovog naroda nemaju mogućnosti da uživaju u mnogim pravima koja su im formalno zagarantovana. Ovakva polovičnost nije iznenađujuća, jer parcijalnost jeste osobina ideološkog mišljenja.

Diskurs o strancima i varvarima često uzima određena i izmišljena svojstva, i preuveličava ih u bizarnost. Uglavnom su premet takvih stereotipa deca, seksualnost, nasilje i druge tabuizirane teme¹¹⁶. U skladu sa time su i sledeći redovi Ivone Živković iz već citiranog članka:

„Pedofilija je kod Roma opšte poznata etnička karakteristika, a ćerke i sinove mogu da udaju i prodaju čim navrše 12 godina.”

Stereotip se normalizuje, jer je on tobože „opšte poznat”. Zanimljivo je dakle, kako se običaj koji stvarno postoji kod dela romske populacije – ugovoreni maloletnički brakovi – predstavlja kao nešto sasvim drugo. Naime, istina je da nevesta može imati i 12 godina, ali je mladoženju teško okarakterisati kao pedofila, pošto po pravilu ni on nije mnogo stariji. Takođe, istina je da mladina porodica dobija određenu, katkad i bogatu, materijalnu nagradu prilikom svadbe, ali to je miraz koji postoji kod mnogih naroda, ne samo kod Roma. Sa druge strane, mladoženjini roditelji ne dobijaju novac. Logika koju prati autorka, međutim, zahteva da se za naglasi da se deca prodaju, tako da to mora da važi i za mušku i za žensku decu podjednako.

Romi i Zapad

Sadržaji diskursa opisani u prethodnom delu ukorenjeni su u širokoprihvatenim predstavama o Romima, i dugo su prisutni. Prepoznavanje Roma kao delatnika u službi „Zapada” (SAD i EU) je novina. U autorskoj TV emisiji *Subjekat*, autor Slobodan Živković je svom gostu, akademiku Kosti Čavoškom, pokazao kartu sa planiranom podelom teritorije Srbije

¹¹⁶ Stari Rimljani nisu propuštali da nagalse da njihovi rivali, Karataginjani, prinose decu na žrtvu, a jevrejske krađe hrišćanske dece i pijenje njihove krvi su opšte mesto antijevrejskog (i kasnije antisemtskog) diskursa.

koju je navodno sastavila nemačka tajna služba. Osim nezavisne Vojvodine, Raške oblasti i još nekoliko jedinica, na njoj je prikazan i južni deo Srbije sa centrom u Nišu kao nezavisna „ciganska, odnosno romska država”. U nju bi bili naseljeni Romi iz čitave Evrope¹¹⁷. Tri godine kasnije (2012.), Vesna Veizović u *Ciganistanu* ovaj plan uzima zdravo za gotovo kao „opštepoznat”:

„Poznata je priča da se Zapad već odavno sprema da od Srbije napravi Ciganmalu, posebnu zemlju u koju će isporučiti sve one Cigane nepoželjne u Evropskoj uniji, a po svemu sudeći taj njihov plan je blizu ostvarenja. Sobzirom da je odavno postalo jasno da je u Srbiji svako ko pokušava da odbrani njen suverenitet već unapred deklarisan kao šovinista, divljak i nepoštovalac demokratije, ne sumnjam da ću još kol'ko sutra već biti fašista u pežorativnom smislu, ali ova podmetačina bez obzira na etiketiranje ne sme ostati zataškana. I dvostruki aršini po pitanju Cigana moraju ugledati svetlost dana”.

Autorka vešto ubeđuje čitaoca u istinitost koristeći traume raspada države i oduzimanja teritorija, koje prema zavereničkoj logici, za krajni cilj mogu imati samo neko još teže poniženje, a teško da ima većeg poniženja od svođenja jedne države na „ciganmalu”: „Nakon potpisivanja viznog sporazuma i sporazuma o readmisiji [...], taj broj ne samo da se povećava, nego sve one zemlje kojima ne odgovara tako veliki broj Cigana bez ikakvog ustezanja sada mogu da ih isporuče Srbiji”. Diskurs poprima preteći ton, pošto je „poznat” i dugo pripreman plan već prema mnogim pokazateljima (readmisija, Dekada Roma, inkluzivna politika) blizu ostvarenja. Iznošenje ovih, ne samo nelegitimnih, nego i neverovatnih, tvrdnji opravdava se brigom za suverenitet države, a ne manjka ni odbacivanje optužbi za fašizam iz predostrožnosti. Sintagma „fašizam u pežorativnom smislu” odaje utisak da autorka ima emotivan odnos prema ovoj ideologiji i da smatra da se o njoj može govoriti i na drugi, veličanstven, način. Diskurs o zaveri ovde pokazuje svoje poznato svojstvo – zaverenici su ti koji na razne načine (posebno kroz medije i školstvo) defamiraju svoje malobrojne i prksone protivnike. Takođe, tu je i mrak, jer se zaverenici sastaju u podrumima, pećinama i drugim skrovitim mestima (Žirarde 2000: 45-55), otud „dvostruki aršini” moraju da ugledaju svetlost dana.

Uočljivo je i da da se nepoželjnost Roma prihvata kao aksiom, da su pripadnici ovog naroda problem svih evropskih zemalja koji one moćnije i organizovanije mogu da reše, dok su

¹¹⁷ Emisija *Subjektat*, 6. novembra 2009. godine.

one slabšaše poput Srbije osuđene da ga trpe: „Sigurno je da bi im bolje bilo u Švajcarskoj, Švedskoj ili bilo kojoj drugoj uređenijoj zemlji sa boljim standardom, međutim u tim zemljama nisu poželjni, baš zato što su uređene i što ne planiraju da od sebe prave Ciganistan”.

Netrpeljivost prema Romima, dakle, postaje merilo razvoja! Da se ne radi o pojedinačnoj uobrazilji dvoje novinara, svedoči ponavljanje ovog diskursa kod Ivone Živković:

„Zvanični politički zahtevi iz EU (tj. iz Londona) su tako naložili da se Cigani iz raznih zemalja EU deportuju i smeštaju u Srbiju pod programom inkluzije (uključivanja u srpsku zajednicu). Tako je veliki broj Cigana (tačan broj je nepoznat javnosti) iz zemalja EU deportovan u Srbiju, koja je onda morala da im izda lične karte i pasoše (što je nazvano readmisijom) čime su oni postali državljani Srbije, iako nisu postojali dokazi da su to ikada bili. Za Srbe izbegle iz Krajine i Bosne ova procedura je bila mnogo komplikovanija”.

Veza govora o Romima i događaja iz prošlosti može se uočiti i ovde. Naime, potezom kontrasta se naglašava da Romi iz EU, prema komandi ovog centra moći¹¹⁸ lako dobili državljanstvo Srbije, dok pripadnici većinskog naroda iz Hrvatske i Bosne to nisu mogli da ostvare. Posebno je naglašen odnos moći, jer „Srbija je morala”, dakle i kroz personifikovanje države kao osobe. Uz to, upadljivo je koliko i protivrečno, da se broj deportovanih Roma istovremeno i preuveličava i prikazuje kao tajna.

Vredan pomena je i tekst Milutina Miloševića, koji iako kratak, u naslovu sadrži zanimljivu poruku: *Srbija kao deponija nepoželjnih azilanata*. Pošto se zna da se na deponijama odlaže ono što je bespotrebno („nepoželjno”), ovime diskurs o Romima poprima krajnje pežorativan ton. U samom tekstu koristi se cinizam kao strategija:

„Srbija polako postaje jedan moderan, evropski Ciganistan, u koji će biti proterani svi Romi iz Evrope, zato što Romi u Srbiji žive bolje nego u nekoj demokratskoj Evropi. Kam udaraftu po šero!”

Položaj Roma se predstvalja kao u iskrivljenom ogledalu, jer dok građani Srbije žive lošije od građana EU, Romima je tobože bolje u siromašnoj Srbiji, koja samo kao „Ciganistan” može da bude moderna i evropska.

¹¹⁸ Metonimično predstavljenog kao London, verovatno se računa da je anglofobija snažnija od germanofobije?

Romi i domaća vlast

Ispravno uočavanje podređenosti vlasti u Srbiji u odnosu na SAD i EU krajnje desnih autora ogleda se i u pisanju o Romima, koji postaju argument u polemici. U pominjanom *Ciganistanu* Vesne Veizović posebno je karakterističan ovaj deo:

„Očajni roditelji su pod bezobzirnim pritiskom vlasti i udovoljavanjem zapadnim silama, a sve na štetu srpskog naroda, počeli da ispisuju svoju maloletnu decu iz osnovnih škola i da ih upisuju u udaljenije škole, pored one koja im je takoreći pred vratima, ne bi li ih zaštitili, kada već državu nije briga za njih. To je samo još jedan pokazatelj da ova vlast budućnost ove zemlje ne vidi u srbskoj deci, već u Ciganima”.

Omogućavanje romskoj deci da pohađaju osnovnu školu opisano je kao najteži mogući zulum bezobzirne i siledžijske vlasti, i domaće i strane. Čitalac teško da može da se poistoveti sa mrskom „vlašću”, baš kao ni sa Romima, ali itekao može sa roditeljima koji bespomoćno očajavaju i njihovom decom primoranom da preduzimaju dalek put u potrazi za bezbednošću – samo zato što su njihovi roditelji odlučili da vode segregativnu politiku, kad već država to neće, ili ne sme (cinično: „nije je briga”). Da se ne radi o usamljenom slučaju, već delu razrađenog diskursa kojim se bavi ovaj rad, posredno priznaje i autorka u poslednjoj rečenici.

Ista novinarka u tekstu *Hologram matriksa projektovanog Ciganistana* ponavlja etnocentrično poimanje države i zavereničko-fatalističko shvatanje politike: „Država je u ovom slučaju okrenula leđa svojim primarnim građanima, Srbima [... da bi obrazovani Romi mogli da] zabodu još jedan nož u leđa i spuste Srbe na još niže grane nego što su to u ovom trenutku”. Diskurzivna upotreba Roma kao izvora najveće i konačne sramote zarad kritikovanja stanja u državi zapaža se u ovom pasusu:

„Malo smo dakle poniženi što nam državom upravljaju Crnogorci, Hrvati, Šiptari, muslimani, odnosno svi izuzev Srba, sada da bi poniženje bilo potpuno došli su na red i Cigani. možemo vrlo lako doživeti jednu staru istinitu narodnu poslovicu ‚daj Ciganinu vlast, on prvo ubi oca’.”

Orijentalizacija Roma

Romi su, kao u mnogim delovima Srbije poslednja veća grupa muslimana, skloni orijentalizaciji i mogu biti zamena za Turke kao ustaljene („vekovne“) neprijatelje. Opšte je mesto anticiganizma kod nas da su pripadnici ovog naroda sačinjavali bašibozuke, bili dželati i nabijali „Nas“ na kolac itd. Zanimljivo je da se Vesna Veizović u *Hologramu matriksa projektovanog Ciganistana* poziva na Miloša S. Milojevića kao autoriteta za istoriju, iako je rad pomenutog autora u velikoj meri (i s razlogom) danas odbačen kao najblaže rečeno plod bujne romantičarske mašte. Na drugom mestu u tekstu iznet konkretniji diskurs:

„Lica o kojima je ovde reč, dakle o Ciganima, nisu Cigani „starosedeooci“ u Srbiji, pod tim smatram one Cigane koji se ne bune protiv svog viševekovnog narodskog zvanja, i koji su se donekle asimilovali, gradski i seoski Cigani uglavnom pravoslavci, već pre svega na novokompanovane Rome, uglavnom islamiste ili bezverce pristigle iz belog sveta a koji nemaju nikakve veze sa Srbijom niti po dospeću znaju ijednu reč srbskog jezika“.

Ozbiljnost govora pokušava da se stekne policijskim žargonom („lica“), da bi se posle toga izneli kriterijumi starosedelaštva: asimilovanost, prihvatanje simboličke dominacije prepuštanjem prava da se sopstveni narod imenuje drugima, i pravoslavna veroispovest. Slučajno ili namerno se muslimani nazivaju „islamistima“, a čak i ako autorka nije svesna značenja termina koji koristi, on je svakako izabran zbog rogozatnosti. Nepoznavanje „srbskog“, to jest srpskog jezika jeste problem sa kojim se suočava izvestan broj Roma, ali ne zbog toga što im je maternji jezik nemački ili švedski, kao što to autorka ovog teksta učitava, već romski ili albanski. Takođe, ova podgrupa Roma koja je u vrlo teškom položaju nije stereotipno „pristigla iz belog sveta“, već su njeni pripadnici proterani sa Kosova i Metohije. Gotovo isti diskurs sa otvorenim ksenofobičnim nipodaštavanjem muslimanskih imena zapaža se kod Ivone Živković: „Tako su se vodeći na listi ugroženih našli razni Šabani, Osmani, Ramadani sa velikim brojem dece“. Pominjanje „velikog broja dece“ svakako pripada prvom delu ovog rada, ali i pokazuje kako ostrašćeno pisanje vodi protivrečnosti, jer svakako da će porodica sa većim brojem dece dobiti i veću pomoć, pošto ima i veće potrebe.

Romi i Jevrejska zavera

Iako je poređenje Jevreja i Roma vrlo interesantno i heuristički plodno – što je činio i Maks Veber (Weber, 1958: 13) – dovođenje u vezu ova dva naroda u sledećim primerima ima sasvim drugačiji karakter. Već je bilo dosta opisanih slučajeva u kojima se Romi predstavljaju kao instrument zaverenika, usput im se odričući sposobnost da budu autonomni politički delatnici. Zaverenici su do sada bili predstavnici EU i SAD, a sada tu ulogu preuzimaju Jevreji, kojima je ona tradicionalno odavno pripisivana. Ivona Živković naglašava da postoji suštinska veza između ova dva naroda:

„Oba naroda se izričito distanciraju od svih ostalih tako što sebe doživljavaju kao drugačije. Za Jevreje su svi ostali goje, a za Rome su svi ne-Romi gedže (ili gadže). Što znači seljak odnosno onaj ko obrađuje zemlju. I Jevreji i Romi preferiraju trgovinu.”

Ponovo je na delu parcijalno mišljenje, jer iako su prve dve rečenice tačne, zbog čega nije navedeno da su stari Grci i Rimljani strance nazivali varvarima, Sloveni Nemcima i Vlasima, ili Arapi adžnabijima? Takođe jeste istina – Romi se tradicionalno nisu bavili ratarstvom – ali razlog za to nije nimalo nedokučiv, jer Romi kao pridošlice nisu posedovali zemlju. Sa druge strane, nije tačno da Romi preferiraju trgovinu, već je za pripadnike ovog naroda sve do industrijske revolucije tipično zanimanje bilo zanatsvo¹¹⁹. I na ovom mestu se prećutkuje da nisu samo Jevreji (i tobože Romi) etno-klase zanatlija, već so to bili delom i Grci, Cincari i Jermeni. U nastavku ovog članka susreću se preteći sadržaji:

„Iako je Ciganska mafija nadaleko poznata u svetu (po svojoj žestini i surovosti je odmah iza najmoćnije jevrejske) mediji u Srbiji o ovome ne smeju da pišu.[...] Sledbenici Vavilonskog Talmuda imaju puno moralno pravo da goje varaju i pljačkaju, pa i ubijaju i da ih doživljavaju kao budale i nižu rasu. I kod Cigana postoji nepisano pravo da krasti od ne-Cigana odnosno gedža nije zločin”.

Opšte mesto je da se neprijatelji opisuju kao pretnja („najmoćniji, žustri i surovi”) da bi se tako mobilisali pripadnici sopstvene grupe. Ovde je zanimljivije ponavljanje zavereničkog diskursa, jer se ističe da „mediji ne smeju” da pišu o romskoj i jevrejskoj mafiji, a ne da na primer neće, pošto je moć tih kriminalnih grupa mala, pa je i tema nebitna za javnost. U nastavku se naglašava da su se pripadnici oba naroda samovoljno pozicionirali van zakona „svih ostalih”,

¹¹⁹ Trgovina to postaje tek od 1970-ih godina, kada plastična roba široke potrošnje istiskuje tradicionalne romske zanatske proizvode od metala, drveta i pruća.

dakle i „Nas”. Rasisti optužuju svoje žrtva za rasizam, jer su oni ti koji su prvi počeli da „Nas” smatraju budalama i nižom rasom, pljačkaju, krađu i ubijaju.

Romi i ustaše

Konteksti u kojima se Romi pominju postaju sve bizarniji, a dovođenje ovog naroda u vezu sa ustašama nije slučajno ostavljeno za kraj kao vrhunac ove gradacije. Diskurs o Romima kao saradnicima saradnika okupatora dosta podseća na orijentalistički, jer preuveličava ulogu Roma kao dželata i pogrebnika, što istorijski jesu bile prokazane profesije kojima su se pripadnici ovog naroda ponekad bavili. Vesna Veizović u *Hologramu matriksa projektovanog Ciganistana* ne krije smisao ideološke upotrebe ovakvog preuveličavanja: „Vrlo bitna stavka u celoj ovog ciganskoj priči jeste jedan vekovna podvala od raznoraznih SrPa, a to je da su Srbi i Cigani vazda živeli u miru i ljubavi”. Istini za volju, događaji od pre nešto više od 70 godina ne mogu govoriti u protiv „vekovne podvale” – tome služi orijentalistički diskurs! – ali je ovde vredno zapaziti da se ponovo upire prst u domaće izdajnike koji su opisani i kao jezički jeretici, pošto je karikirana jezička promena kojoj su (navodno samo oni) skloni. Nastavak teksta je diskurzivno daleko bogatiji:

„Svjedoci iskazuju, da je Ciganima na Gradini dosadilo što moraju dan i noć da kopaju grobove, pa su se mašili toljaga i tjerali žrtve, da same sebi kopaju duge i duboke grobove. Cigani su se natjecali s ustašama, tko će brže i bolje rezati žrtvama grkljane, ili ih mlatiti maljem i čekićem po glavi. Kad su jame bile zatrpane, opijali su se ustaše i Cigani do besvijesti”

Morbidni citat koji autorka prenosi Rome ne opisuje samo kao brutalne, već i kao lenje, jer ih „ne drži posao”, već na silu dodatno mrcavre žrtve. U svakom pogledu su izjednačeni sa ustašama, i u zločinu i u raskalašnoj razbibrizi, jedino se izostavlja da se doda da je i znatan broj Roma stradao u ustaškim logirima, kao i da su pripadnici ovog naroda u odnosu na svoju brojnost najveće žrtve nacizma i njegovih saveznika. Iako ima indicija da su upravnici logora nalagali romskim zatvorenicima da ubijaju druge, njihov položaj nikako nije mogao biti ravan onom koji su imali čuvari, a takvi slučajevi svedoče o tome da je nizak ugled Roma korišćen kao sredstvo da se žrtve dodatno ponize, a nikako o krivici čitavog jednog naroda.

Pažljivom čitaocu svakako nije promaklo da je tokom analize izostavljena jedna ključna morfološka osobina diskursa. Naime, svi citirani autori koriste pogrdan izraz „Cigani”¹²⁰, cinično se odnose prema etnonimu Rom, i vrlo oštro napadaju one koji ga koriste. Upravo se u ovome krije suština krajnjeg rasističkog diskursa prema Romima. Kao što je u uvodu rečeno, narodi su ti koji se sami konstituišu, za razliku od rasa koje osmišljavaju druge, dominantne grupe. Odricanje prava da se slobodno izabere ime svoje etničke grupe zato predstavlja izrazit oblik rasizma, jer svodi određenu grupu ljudi na pasivnu „rasu” i onemogućava joj da zauzme položaj ravnopravne grupe delatnika.

LITERATURA:

Anderson, Benedikt (1998). *Nacija, zamišljena zajednica*, Plato, Beograd.

Daniels, Jessie (2009). *Cyber Racism: White Supremacy Online and the New Attack on Civil Right Perspectives in a Multiracial America*, Rowman & Littlefield Publishers.

Kubiček, Andrej (2014). „Diskursi o Romima u dnevnoj štampi”, u *Uloga medija u normalizaciji odnosa na zapadnom Balkanu*, uredili: D. Valić Nedeljković, S. Sremac, N. Knežević i D. Gruhonjić, Filozofski fakultet, Novi Sad.

Žirarde, Raul (2000). *Politički mitovi i mitologije, XX vek*, Beograd.

Wacquant, Loïc (1997). „For an Analytic of Racial Domination”, u: *Political Power and Social Theory 11 (Symposium on "Rethinking Race" with Ann Laura Stoler, Patricia Dominguez, David Roediger, and Uday Singh Mehta)*, 221-234.

Weber, Max (1958). *The Religion of India, the Sociology of Hinduism and Buddhism*, Glencoe, The Free Press, Illinois.

¹²⁰ Velikim slovom, tako da ne bi trebalo imati sumnje da se misli na pripadnike naroda. Ipak, ovo treba uzeti sa rezervom, jer citirani novinari ne pokazuju zavidno poznavanje pravopisa.

Analizirani tekstovi (svi su dostupni na www.vaseljenska.tv):

Milošević, Milutin (2014). *Srbija kao deponija nepoželjnih azilanata*.

Tadić, Jovan (2014). *(Belo) pranje istorije Cigana*.

Veizović, Vesna (2013). *Ciganistan*.

Veizović, Vesna (2014). *Hologram matriksa projektovanog Ciganistana*.

Živković, Ivona (2013). *Velika ciganska tajna: zašto Cigani moraju da budu Romi?*

Andrej Kubiček

RACISM AGAINST ROMA PEOPLE ON WEB NEWS PORTALS

Summary

The article is dealing with forms of racialization of Romani people in Serbia, which are new in two peculiar ways. First are new means of communication – Web news portals - which function like the legitimate media, but also articulate illegitimate attitudes like plain racism. Second novelty are contexts through which racialization is interpreted. It is not only everyday life anymore (the supposed frauds, theft, loudness and intrusiveness), but now the hostility towards the Roma is treated as part of the conspiracy of the West or the Jews, issued by local authorities or as the conflict of long duration with the Islamic world or one with the Croats from the last century.

Key words: Roma, Web news portals, racism, Anti-Gypsyism, discourse analysis.